

Ocene in prikazi / Book reviews

Anja Hellmuth Kramberger: *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre*. Knjiga 2/1–2. Keramika s brončanodobne gradine Monkodonja – Tekst, Katalog / Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 2/1–2. Die Keramik aus der bronzezeitlichen Gradina Monkodonja – Tekst, Katalog. Monografije i katalogi / Monographien und Kataloge 28/1–2, Arheološki muzej Istre / Archäologisches Museum Istriens, Pula 2017. ISBN 978-953-6153-92-3 438. 247 strani in 153 tabel.

Osemindvajseti zvezek zbirke Monografije in katalogi Arheološkega muzeja Istre z naslovom "Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Keramika s brončanodobne gradine Monkodonja", avtorice Anje Hellmuth Kramberger, je dvodelna monografska publikacija, v kateri so predstavljeni rezultati analize keramičnih najdb iz zgodnje in starejšega dela srednje bronzaste dobe, ki izvirajo z izkopavanj na gradišču Monkodonja v hrvaški Istri. V prvem delu so podrobnejše razprave, obogatene z 283 enotami slikovnega gradiva, v drugem pa katalog s 153 tabelami. Publikacija je dvojezična, v hrvaškem in nemškem jeziku. Prvi del obsega sedem poglavij in povzetek rezultatov v italijanskem in angleškem jeziku ter seznam literature. Drugi del sestavljajo tri poglavja – uvod v katalog, katalog in table v hrvaškem in nemškem jeziku. Analiza keramičnih najdb je druga knjiga v seriji zvezkov o izkopavanjih na gradišču Monkodonja in gomilni nekropoli Mušego v okviru mednarodne arheološke raziskave, ki je potekala med letoma 1997 in 2008.

V prvem delu je v *Uvodu* predstavljena zgodovina raziskav kronološke razdelitve keramike na območju Istre in tržaškega Krasa, v tem okviru so omenjeni ključni raziskovalci, kot so B. Čović, K. Buršić Matijašić, A. Cardarelli, V. Karoušková Soper in T. Urban. Sledi predstavitev izhodišč analize v smislu značilnosti najdišča ter okoliščin odkritja najdb. Natančno so opisani način zbiranja najdb med arheološkim izkopavanjem, njihova ohranjenost ter poterska obdelava in dokumentacija. V študiji je bilo pregledanih okoli 420.000 kosov keramike in celih posod, od tega je bilo za analizo izbranih 7420 posod in odlomkov keramike, ti so prikazani na 1100 risbah v katalogu.

V poglavju *Analiza gradiva* so predstavljeni rezultati tehnološke analize, ta je bila narejena s prostim očesom, pri tem se je avtorica oprla predvsem na deli G. Schneiderja *Naturwissenschaftliche Kriterien und Verfahren zur Beschreibung von Keramik* (Acta Praehistorica et Archaeologica 21, 1989) in B. Horejs, *Das Prähistorische Olynth* (Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 21, 2007). Menimo, da v analizi niso bili dovolj upoštevani slovenski in italijanski avtorji (npr. M. Horvat, S. Levi, S. Mizzan, E. Borgna), ki so se z bližnjim prostorom že ukvarjali in imajo izkušnje iz obravnavanemu najdišču bližjega okolja. V poglavju so predstavljene posamezne značilnosti keramičnih najdb, najprej *obdelava površine*. Avtorica je določila polirane, barvane oz. glazirane, glajene in premazane kose ter z barbotinom in metličanjem okrašene površine. Barvo je določala na podlagi Munsellove lestvice. Da bi

zadevo poenostavila, je opredelila šest glavnih skupin: siva, črna, rjava, rdečkasta, bež in oranžna barva. *Trdoti in poroznosti* ni posvetila posebne pozornosti. V okviru *analize materiala* oz. lončarske gline je opredelila štiri osnovne skupine in v vsaki še podskupine. Glavne skupine so lončarska glina s finimi oz. drobnimi delci velikosti do 0,5 mm (5 podskupin), s srednje velikimi delci velikosti do 1 mm (12 podskupin), z grobimi oz. velikimi delci velikosti nad 1 mm (12 podskupin) in posebna lončarska glina z organskimi primesmi. Posebej je izpostavila *črno polirano keramiko* in *keramiko, okrašeno z barbotinom*, saj se je površina ohranila le pri 57 % keramičnih najdb. *Petrografska analiza* je bila opravljena na šestih vzorcih, ti kažejo na različna nahajališča gline. Z izjemo trinožnika (vzorec št. 6) žal ni navedla podatka, kateri keramični tip predstavljajo analizirani vzorci in kateri v katalogu predstavljeni odlomki so bili analizirani. V podpoglavju o *žganju* ugotavlja, da gre večinoma za oksidacijsko-redukcijsko žganje (47 %), kar potrjujejo tudi ostanki lončarske peči, odkriti na Monkodonji. V posameznih primerih je obravnavala še *tehnične značilnosti*, kot je način izdelave posode na primeru pitosov in apliciranje na posameznih delih posod, kot so trinožniki in ročaji. Glede na enormno količino gradiva s tega najdišča domnevamo, da bi/bo podrobnejša študija načina izdelave vseh tipov posod pripomogla k boljšemu poznavanju bronastodobnega lončarstva in t. i. lončarjevih rešitev (prim. Skibo, J. M. 2013, *Understanding pottery function*, str. 29). Poglavje o analizi gradiva je sklenjeno z obravnavo *vsebine* posod. Na 16 odlomkih je bila ugotovljena bela skorja, ki jo avtorica na podlagi rezultatov naravoslovnih analiz (SEM, X-ray) razlaga kot mineralne ostanke kosti.

Najobsežnejše je poglavje *Keramični tipi in njihova razprostranjenost*. V uvodu je razložena koda opisa posameznega kosa z detajlnejšim opisom robov ustij, oblike stene posode in dna. Avtorica je gradivo tipološko razdelila na skodelice (3 osnovni tipi z različicami), čaše (4 osnovni tipi z različicami), kantarose (3 osnovni tipi s različicami), vrče (8 osnovnih tipov), steklenice (5 osnovnih tipov in posebna oblika), skleda (4 osnovni tipi z različicami in 6 posebnih oblik), skodele (5 osnovnih tipov z različicami in 6 posebnih oblik), lonce (12 osnovnih tipov z različicami in 12 posebnih oblik), pitose (11 osnovnih tipov z različicami in 6 posebnih oblik), trinožnike, piraanose, večdelne posode, miniaturne posode, pokrove, zajemalke ter ostalo. Na koncu so predstavljeni značilni deli posod, kot so ročaji, držaji in okras, ta je razdeljen na plastičen, vrezan, kaneliran in posebnosti. Tipološka analiza keramike je bila izvedena na osnovi predpostavljene namembnosti posod. Vsak tip je podrobno opisno predstavljen, sledi razprostranjenost na območju Istre, tržaškega Krasa in širše v sosednjih pokrajinah, obravnavani so tudi ročaji/držaji in za določen tip značilen okras. Podana je kronološka opredelitev, če je bila mogoča. V sklepnem delu je seznam v tem poglavju obravnavanih najdišč.

V poglavju *Distribucija najdb v naselbini* najdemo prostorsko analizo posameznih tipov, kot so pitosi, trinožniki,

sklede z okrašenim dnom, mali kantarosi in okrašene posode. Najdbe so prostorsko *opredeljene* s kvadranti in globlinami. Na podlagi distribucije pitosov in koničnih skled je avtorica izpeljala dve analizi, in sicer *skladiščne kapacitete pitosov ter standardne velikosti koničnih skled*, ki naj bi služile za merjenje. Raziskavi sta pomemben korak naprej v razumevanju keramičnega posodja in kažeta na velik potencial, ki ga ponuja analiza keramike, ter pomenita preseganje klasičnih tipokronoloških analiz.

V poglavju o *Analizi časovnega sosledja nekaterih keramičnih oblik na Monkodonji* je predstavljena stratigrafska slika najdišča s poudarkom na sondah IX in III. Analiza sledi absolutnim datumom z Monkodonje, ki kažejo na glavni čas poselitve med 18. in 16. st. pr. n. št. Najdbe iz sond IX in III (kv. 19/N-Q in kv. 8-20/Y-T) je bilo mogoče stratigrafsko ločiti na starejšo in mlajšo fazo, na tej osnovi avtorica predstavi značilne oblike za posamezne faze. Gre za naselbino, ki je bila obljudena 300–400 let, zato se moramo zavedati kompleksnosti procesov, ki so se na najdišču odvijali. Seveda pa prinaša okolje, kakršno je kraško, številne omejitve. Pomembna je avtoričina ugotovitev, da se s kronološko sliko najdišča ujemajo tudi razlike v lončarskih glinah. Keramika iz starejše faze ima namreč dodanega bistveno več apnenca kot keramika mlajše faze. Na podlagi sond IX in III je določila dve fazi in zanju značilne keramične oblike. V sondi IX je določenih šest skupkov najdb, pripisanih arhitekturnim fazam gradnje, v sondi III sta pomembni dve območji, kv. 19/N-Q in kv. 8-20/Y-T.

V zadnjem večjem poglavju o *Tipokronoloških primerjavah s sosednjimi regijami* je obravnavana relativna kronologija Istre po Čoviću, sledita predstavitev absolutnih datumov z Monkodonje ter sklep o obstoju naselbine v času med razvito zgodnjo in starejšo fazo srednje bronaste dobe. Kronološka navezava je podkrepjena s podatki z drugih območij, kot so Dalmacija s cetinsko kulturo, Italija s primerjavami na koliščih ob Gardskem jezeru ter apulskih najdiščih Grotta Manaccora in Coppa Nevigata. Sledijo Slovenija, Švica, jugozahodna Nemčija, Spodnja Avstrija, Madžarska in jugovzhodno Sredozemlje. Za vsako pokrajino so navedeni "lokalna" kronološka shema in z najdbami iz Monkodonje primerljivi primerki. V zaključnem poglavju *Povzetek in rezultati* so strnjene avtoričine glavne ugotovitve.

Drugi zvezek sestavljajo *Uvod in katalog, Katalog*, v katerem so za vsak izrisani predmet navedeni številka najdbe, sonda, koordinate, globina, tip, polmer, debelina stene, lončarska masa, barva in obdelava površine, ter *Table*, na katerih je predstavljenih 1100 risb predmetov v različnih merilih.

Manca VINAZZA

Werner Zanier: *Der spätlatène- und frühkaiserzeitliche Opferplatz auf dem Döttenbichl südlich von Oberammergau 1–3. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 62/1–3, Bayerische Akademie der Wissenschaften, München 2016. ISBN 978-3-406-10763-4. 1076 strani, 106 tabel.*

Najdišče Döttenbichl, ki leži v Bavarskih Alpah, so po naključju odkrili ljubiteljski iskalci starin. Terenske raziskave pod okriljem Bavarske akademije znanosti, ki

jih je vodil Werner Zanier, so s prekinitvami potekale med letoma 1992 in 1997. V naslednjih letih se je Zanier posvetil ovrednotenju najdišča in vseh z njim povezanih vidikov, od drobnih najdb do zgodovinske situacije na južnem Bavarskem v mlajši železni dobi in na začetku rimske dobe. Tako je nastalo obsežno delo v treh knjigah.

Glavno najdišče leži na vrhu griča Döttenbichl, ki je umeščen v slikovito okolje, na zoženi del globoke ledeniške doline, po kateri teče reka Ammer. Najdbe prihajajo tudi z ravnice Kälberplatte, zahodno od griča, ter iz okolice velikega skalnega čoka Ambronstein.

Na začetku prve knjige so predstavljeni geografija, naravno okolje ter arheološka najdišča na območju zgornje doline reke Ammer, skupaj z mrežo možnih antičnih poti.

V izčrpnih zgodovinskih raziskavah so zajeti načrtni terenski pregledi in sondiranja ter tudi odkritja amaterskih iskalcev z detektorji. Posebno poglavje je posvečeno metodologiji raziskovanja arheoloških najdišč z detektorji za kovine in sodelovanju z ljubiteljskimi iskalcami. V terenskem izvidu so natančno predstavljeni terenski pregledi, devetnajst arheoloških sond in koncentracije najdb.

Glavnina vseh treh knjig je posvečena analizi drobnega gradiva. Zanier je skušal vsak še tako droben predmet predstaviti in interpretirati na najvišji možni ravni. Proučil je tipologijo, kronologijo, izvor, tehniko izdelave, material in ohranjenost (fragmentiranost, izpostavljenost ognju). Vsako skupino predmetov spremljajo karte leg na najdišču, pri nekaterih predmetih tudi širše geografske karte razširjenosti tipov. Upoštevanji in interpretirani so rezultati specialističnih naravoslovnih študij posameznih predmetov, te so natančneje predstavljene v tretji knjigi. Tako Zanier natančno obravnava rimske novce, nakit, fibule in druge dele noše, dele pasov, orodje, kovinske posode, pisala, konjsko opremo in dele vozov, žebelje in železne sponje. Velik sklop najdb predstavlja orožje: rimska bodala, sulice, pušične osti z eno ali dvema zalustima, trirobo pušične osti, izstrelki mehaničnega orožja z žigi 19. legije ter svinčeni želodi. Zanier se je zelo podrobno posvetil tipologiji in dataciji žebeljčkov za čevlje. Na področje eksperimentalne arheologije poseže poglavje o poškodbah, ki se pojavijo na uporabljenih trirobih puščicah. Keramike je razmeroma malo, vsa je močno fragmentirana in večinoma prostoročne izdelave. S pomočjo zbruskov se je dalo ločiti lokalno narejeno keramiko od uvožene, ki izvira iz različnih območij osrednjih Alp. Obsežnejše poglavje je posvečeno steklenim jagodam. Raziskovali so tehnologijo izdelave jagod, ovitih s tanko srebrno plastjo, ter elemente, s katerimi so jagode obarvali. Na koncu so obravnavani na najdišču odkriti predmeti iz novejših obdobj.

Podrobno arheološko analizo zaključujejo poglavja, posvečena širšim temam, kot sta železnodobno prebivalstvo na območju doline reke Ammer in rimska osvojitve Alp leta 15 pr. Kr. Zanier interpretira Döttenbichl kot svetišče avtohtonega prebivalstva. Rimsko orožje predstavlja ostanek bitke, ki je potekala na območju svetega mesta.

Specialistične raziskave, ki jih je izvedla skupina različnih sodelavcev, so objavljene v tretji knjigi. Gre za študije o historični kartografiji doline reke Ammer, geologiji in pedologiji. Na podlagi pelodnega profila iz močvirja Weidmoos, južno od Döttenbichla, je rekonstruiran razvoj vegetacije. Radiokarbonske datacije oglja iz hodnih površin imajo zelo

širok razpon, povezan z dolgotrajno rabo prostora. Sledijo analize barvnih kovin, metalografska preiskava plasti korozije na puščičnih osteh, analize svinčevih izotopov v svinčenih predmetih, kemične in mineraloške raziskave keramike. Steklene jagode so raziskovali z metodo nevtronske aktivacije in analizo stroncijevih in neodimovih izotopov. Na koncu so predstavljeni retijski napisi pri Unterammergau.

Na vrhu griča Döttenbichl je torej ležalo daritveno mesto v naravi, ki je bilo v rabi od konca 2. st. pr. Kr. do sredine 1. st. po Kr. Na močno razgibanem zemljišču ni bilo stavbnih ostankov niti umetnega preoblikovanja. Drobni kovinski predmeti so bili odloženi oziroma raztreseni po nekdanji površini, veliki so bili zakopani. Številni so bili namerno poškodovani in izpostavljeni ognju. Keramike je bilo zelo malo in je bila razdrobljena. Ni pa bilo sežganih ali nesežganih živalskih kosti, s čimer se Döttenbichl razlikuje od žgalnodaritvenih mest v osrednjih Alpah. Darovani predmeti se tipološko vključujejo v nadregionalno modo tistega časa ali pa so povezani z notranjealpskim prostorom. Šlo je torej za sveto mesto lokalnega prebivalstva, ki so ga predstavljali Retijci, kar potrjujejo tudi najdbe retijskih napisov v širši okolici.

Rimske vojaške najdbe, med katerimi prevladujejo trirobe pušične osti in žeblički za čevlje, so ostanki spopada, ki je potekal na območju svetišča. Na podlagi oblik orožja ter oblik in velikosti žebličkov za čevlje, ki se jih da primerjati s španskimi najdišči (La Loma), ter na osnovi zgodovinske situacije je spopad datiral v leto 15 pr. Kr. Ker so bili ostanki orožja ožgani, Zanier domneva, da bi bilo to lahko povezano s ponovno posvetitvijo prostora.

Sveto mesto je delovalo še do sredine 1. st. po Kr. Na zahodnem delu griča je bil odkrit grob ženske in otroka iz prve polovice 1. st. po Kr. Sežgani ostanki kosti, bronastega nakita in številnih steklenih jagod niso bili pokopani, temveč raztreseni po površini, veliki okoli 10 m². Tipologija nakita kaže, da gre za grob staroselcev.

Ob skalnem čoku Ambronstein, na pobočju jugozahodno od Döttenbichla, so odkrili rimsko vojaško bodalo in drobne poznolatske najdbe. Kaže, da je tudi tu šlo za sveto mesto, vendar, po sestavi deponiranih predmetov, drugačne vrste kot na Döttenbichlu. Ravnica Kälberplatte z maloštevilnimi najdbami je bila v času trajanja svetega mesta na Döttenbichlu v rabi morda kot zbirni prostor, ne pa kot mesto darovanja.

Werner Zanier je v knjigah o Döttenbichlu predstavil zelo poglobljeno klasično arheološko raziskavo, ki temelji na številnih podrobnih kronoloških, tipoloških in tehnoloških analizah. Arheološke analize je dobro povezal z rezultati naravoslovnih analiz. Tako je delo pomembno kot zgled za celovito predstavitev zapletenega, večplastnega najdišča. Zaradi izčrpne obravnave gradiva je tudi izvrsten priročnik za analizo kovinskih in steklenih predmetov iz 1. st. pr. Kr.

Posamezne študije o predmetih so na koncu nadgrajene s poglobljeno interpretacijo. Tako imamo pred sabo zgodbo o svetem mestu Retijcev in o bitki z Rimljani v letu 15 pr. Kr. Wernerju Zanierju je z raziskavo o Döttenbichlu uspelo širše osvetliti zgodovino severnoalpskega prostora v 1. st. pr. Kr. in 1. st. po Kr. ter rimski prodor v Alpe.

Jana HORVAT

Cristina-Georgeta Alexandrescu, Christian Gugl, Barbara Kainrath (ur.): Troesmis I. Die Forschungen von 2010–2014, Mega Verlag, Cluj-Napoca 2016. ISBN 978-606-543-749-4. 552 strani.

V monografiji osem avtorjev predstavlja najnovejše rezultate raziskovanja ostankov Troesmisa, enega najpomembnejših rimskih in bizantinskih spodnjedonavskih centrov, ki leži v današnji vzhodni Romuniji, med gorovjem Macin in strugo Donave, tik pred njenim deltamskim izlivom v Črno morje.

Projekt v organizaciji Inštituta za arheologijo Vasileja Pârvana iz Bukarešte, Inštituta za antične študije Avstrijske akademije znanosti, Arheološkega inštituta Univerze v Innsbrucku in Inštituta za eko-muzejske raziskave Gavrila Simiona iz Tulcee je potekal v obdobju med letoma 2010 in 2014. Obsegal je uporabo tehnik daljinskega zaznavanja (aerofotografija, lidar, satelitski posnetki, geofizikalne meritve), površinskih terenskih pregledov in analiz gradbenih ostankov, odkritih med preteklimi arheološkimi raziskavami, na podlagi katerih so želeli kar se da natančno lokalizirati arheološke ostanke in jih datirati.

Najstarejšo poselitev območja datirajo v predrimsko obdobje. Dokazujejo jo z Ovidijevimi navedbami iz leta 15, nelatinskimi imeni prebivalcev in arheološkimi najdbami (keramika in helenistične amfore iz 1. stoletja pr. n. št.) ter lokalizirajo na območje platoja na zahodnem delu najdišča, pozneje t. i. zahodne trdnjave.

V trajanskem obdobju (98–117) je sledila gradnja vojaškega tabora, povezana s premestitvijo pete makedonske legije iz kraja *Oescus* v Troesmis. Avtorji so tabor z domnevnimi termami, civilno naselbino (ki je po odhodu legije med letoma 177 in 180 n. št. dobila status municipija), cestno in komunalno infrastrukturo ter okoliškimi nekropolami lokalizirali na območje terase med obema trdnjavama.

Obdobju legijskega tabora in poznejšega municipija je v 4. stoletju na območju vzhodnega platoja sledila gradnja t. i. vzhodne trdnjave s tremi cerkvami in poveljniško stavbo, v kateri naj bi bili stacionirani legija *II Herculia* ali legija *I Iovia*.

Poznoantični trdnjavi je v srednjem bizantinskem obdobju (10.–11. st.), na območju domnevne predrimske naselbine, sledila gradnja t. i. zahodne trdnjave z dvema, morda tremi obrambnimi jarki.

Rabo proučevanega prostora zaključuje srednjeveško grobišče.

Epigrafike bo prav gotovo pritegnilo poglavje o dveh bronastih ploščah s t. i. *lex municipalis* iz obdobja Marka Avrelija. Prinaša namreč ene prvih fotografij obeh plošč s prepisom in rekonstrukcijo besedila ter komentarjem.

Gre za klasično strukturirano arheološko monografijo, ki podaja do leta 2014 znane informacije o Troesmisu. Avtorjem je s kombinacijo predhodnih ugotovitev in uporabe nedestruktivnih raziskovalnih tehnik uspelo rekonstruirati skoraj celotni tloris naselbine in okvirno datirati faze poselitve. Kljub vsemu bi si zaradi razjasnitve nekaterih kronoloških vprašanj, predvsem konca uporabe poznoantične in bizantinske trdnjave ter hiatusa v najdbah med 8. in 9. st., v prihodnosti želeli predstaviti rezultate konkretnih arheoloških izkopavanj.

Če povzamem, gre za trenutno najcelovitejšo objavo najdišča Troesmis in eno od referenčnih del za proučevanje rimskega in bizantinskega obdobja na vzhodnem Balkanu.

Tina BERDEN

Macháček Jiří, Dresler Petr, Přichystalová Renáta, Sládek Vladimír: *Břeclav – Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae. Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 455. Brno 2016. ISBN 978-80-210-8455-1. 506 strani, 296 slik, 133 slikovnih tabel, 45 tekstovnih tabel.

Eponimno velikomoravsko zgodnesrednjeveško gradišče Pohansko leži v močvirnem okolju blizu sotočja Morave in Dije (Dyje) na jugovzhodu Češke republike. Največji razcvet je doživelo v 9. stoletju. V skupni izmeri 57 hektarjev ga sestavljajo trije deli: osrednji z dvorom in (prvoodkrito pohansko) cerkvijo velikomoravskega velmoža ter dve predgradji – jugozahodno in severovzhodno. Ravno zadnje, med njimi najmanjše (2,5 hektarja), je tema sedme knjige v seriji objav o Pohanskem. Dolgoletna izkopavanja, ki jih vodi Masarykova univerza v Brnu v sodelovanju z drugimi češkimi in tujimi institucijami, so v zadnjem desetletju privedla do vznemirljivih odkritij. Mednje gotovo sodi odkritje rotunde v severovzhodnem predgradju – drugo odkrite cerkvene zgradbe iz časa Velikomoravske države na Pohanskem s pripadajočim grobiščem in grobovi v cerkvi.

Jedro monografije je zato namenjeno celoviti analizi terenske dokumentacije med letoma 2008 in 2012 izkopanega grobišča s 152 grobovi in objavi grobnih najdb, ki so del kataloga (14. poglavje) in tabel (15. poglavje). V uvodnih poglavjih se seznanimo z zgodovino raziskav in topografskimi okoliščinami najdišča ter izkopavalno metodologijo (poglavja 1–4), v nadaljevanju s poglobljenimi analitičnimi in sintetičnimi poglavji, temelječimi na dataciji grobišča. To dosegajo z med seboj neodvisnimi metodami analize in primerjavo rezultatov, ki so predmet naslednjih osmih poglavij (poglavja 5–13), pri čemer zadnje predstavlja zaključek, ki ga ob koncu knjige najdemo tudi v angleškem prevodu.

Osnovo datacije zagotavljata relativna kronologija grobov in drugih arheoloških ostankov, izdelana na podlagi stratografskih odnosov in topografske kronologije, ter datacija grobnih najdb *per analogiam*, ki jih utrjujejo datumi C14 okostnih ostankov. Datacija grobnih najdb pokaže dve kronološki obdobji – velikomoravsko in povelikomoravsko. Pokopavanje se tu najverjetneje ni začelo pred zadnjo četrtino 9. st., trajalo pa je okvirno do srede 10. st., kar pomeni tri generacije.

S tako postavljenimi temelji avtorji kontekstualizirajo grobišče ob rotundi v luči prostorskih in kronoloških vidikov ter socialnega statusa pokojnikov, najprej znotraj drugih grobišč Pohanskega. Edino primerljivo je na tamkajšnjem dvoru velikomoravskega vodje, ob t. i. prvoodkriti pohanski cerkvi. Grobišči sta bili delno sočasni, začetki pokopavanja pri rotundi so verjetno nekoliko kasnejši kot pri prvi cerkvi, medtem ko je natančnejši čas opustitve pokopavanja pri obeh manj jasen. Zdi se, da je pri drugi cerkvi pokopavanje

trajalo nekoliko dlje kot pri prvi. Natančnejši odgovor o času prenehanja pokopavanja na obeh grobiščih v 10. st. zato vidijo v obsežnejših serijah vzorcev C14 in njihovih primerjavah, ki pa bi jih bilo treba še opraviti. V zvezi z vprašanjem družbenega statusa pokopanih pri rotundi je povedna odsotnost zlatega nakita in grobov z meči, ki so značilni za elitne pokope pri prvi pohanski cerkvi in tudi na nekaterih drugih grobiščih velikomoravskih središč.

Grobišče severovzhodnega predgradja po najdbah ni sodilo niti med bogatejša niti med revnejša velikomoravska grobišča. Glede na zastopanost posameznih vrst predmetov kaže ujemanje s posebno skupino manjših grobišč v okolici, ki so se pojavila časovno blizu zadnjih velikomoravskih cerkva in v začetku pojava premislavskih cerkva, med zadnjimi desetletji 9. in v začetku 10. stoletja. Pogrebne značilnosti pokojnikov in notranja struktura grobišča severovzhodnega predgradja so skladne z znanimi grobišči kristjanizirane srednjeevropske elite med 8. in 10. st., čeravno ne bi sodila v njen vrh.

Privilegirance v severovzhodnem predgradju je mogoče videti med pokopi *infra ecclesiam*, med katerimi je prejkone tudi grob ustanovitelja (lastniške) cerkve (grob 153), izkopan na prestižnem mestu v glavni osi rotunde. Topografska in strukturalna analiza pokopov, ki ga obdajajo, kaže, da gre verjetno za grobove njegovih krvnih sorodnikov, večinoma za z njim povezano razširjeno zgodnesrednjeveško skupnost – *familia*, ki ji je načeloval *pater familias*. O tem govori skladnejša demografska sestava pokojnikov v nasprotju z ugotovljeno med elitnimi pokopi ob prvi cerkvi. Kljub temu je tudi ob rotundi nekaj grobov z ostrogami, ki morda predstavljajo oborožene spremljevalce lastnika cerkve. Prestižno mesto pokopa južno od apside so zasedali verjetno člani družinskega jedra. Ločita se še dve skupini otroških pokopov, ena ob vhodu na grobišče, druga, ki se povezuje s socialno boljše umeščenimi, za apside. Pokopi za ogrado, ki po pridanosti ne kažejo socialne deprivilegiranoosti, so tam morda iz religioznih ali ideoloških prepričanj. Pokojniki in pokojnice nižjih socialnih statusov, med njimi pogosteje ženske, so bili pokopani ob robovih grobišča. Za sužnje in druge deprivilegirane na tem grobišču ni bilo prostora. Njihovo so odkrili na drugem mestu istega (severovzhodnega) predgradja.

Analize notranje strukture grobišča kažejo podobnosti z nekaterimi srednjeevropskimi grobišči elite v odnosu do ostalih pokojnikov. Primerjave z zgodnesrednjeveškimi družbami v soseščini (npr. Bavarska) dopuščajo možnost, da lahko pokopane v severovzhodnem predgradju vidimo kot člane razširjenega sorodstva oz. družine (*familia*) visokega uradnika na dvoru velikomoravskega velmoža s sedežem v centralnem delu Pohanskega. Lahko bi imel funkcijo, ki jo v 12. st. v srednji Evropi označuje izraz *castellanus* (gradiščan). V zahodni in severni Evropi pa jih med 7. in 9. st. srečujemo kot zastopnike vladarjevega fiskalnega interesa v različnih obrtniških in trgovskih središčih, podobnih velikomoravskim na Pohanskem. Tako se npr. na meji z vikinškim svetom pojavljajo pod imeni *comes vic* (Wikgraf), leta 685 v Londonu *Wicgerefa*, v Birki *praefectus vici* ali *praefectus emporii Quentowic* med letoma 858 in 868. Njihova vloga je bila povezana z davki, trgovanjem in zagotavljanjem reda in miru v naselbini, v vojnem času so prevzemali tudi varnostne naloge. Gradiščani ali

prefekti in upravitelji so živeli od sredstev, ki so izhajala iz njihovih služb, enako kakor tudi pravica do zemljišča, ki jim je bilo dano na užitek. Na današnjem češkem ozemlju ta pravica pred 11. in 12. st. ni bila dedna in je bila bolj podobna fevdu.

Avtorji med historičnimi viri najdejo nekoliko mlajše, a prepričljive vzporednice v domači Kozmovi kroniki Čehov iz začetka 12. st., v kateri je izpričan spor iz leta 1061 med Mstišem, ki je bil *comes urbis Beline* (*comes* na gradu Bilina) in Vratislavom II., prvim češkim kraljem iz rodbine Pšemisl. Tu izvemo, da je Mstiš dal zgraditi s privoljenjem prejšnjega kneza cerkev sv. Petra Apostola v predmestju v Bilini. Kljub poldrugo stoletje zevajoči vrzeli med Mstišem in eminentnim pokojnikom v rotundi cerkve severovzhodnega predgradja ni mogoče prezreti vzporednic. Antropološke raziskave potrjujejo ne le fizično izjemnost slednjega v velikosti oz. konstituciji, temveč tudi o izjemni starosti. Bil je eden od treh najstarejših pokojnikov na grobišču, kar kaže tudi na njegovo izkušnost, ki jo je skupnost verjetno spoštovala. Avtorji sklepajo, da je tej skupnosti v severnem predgradju načeloval in je, podobno kakor Mstiš, tam imel svojo (lastniško) cerkev in dvor – *sua curte, que fuit ante ecclesiam*. Gradnja cerkve je imela namreč na začetku kristjanizacije velik simbolni pomen, povezan z velikim socialnim kapitalom. Lahko je bila tudi manifest njegovega vzhajajočega prestiža, čeravno je bila njegova cerkev na manj uglednem prostoru in manj razkošna od tiste na dvoru velmoža. V okviru skupnosti je rotunda pomenila simbolno pomembno lokacijo v predgradju, kjer je njen lastnik konec 9. st. postavljal svoje družinsko gospodstvo. Ali je med tem zašel v nemilost? Antropološka analiza kaže na znake dekapitacije. Bistveno ob tem je, da je bil pokopan med svojimi ljudmi, skratka v *familii*. Grobišča, ki zrcalijo podobno demografsko in statusno podobo, so znana že v merovinškem obdobju iz Belgije in Nemčije, ki ga v drugi povezujejo s fenomenom nastajajoče aristokracije in njenim vzponom nad ljudstvom. Pokopavanje v cerkvah v 6. st. zasledimo zahodno od Rena. Prvi merovinški kralj je bil leta 511 že pokopan v cerkvi. Navada se je nato po frankovskem imperiju postopno širila proti vzhodu. Sredi 7. st. pokopi *infra ecclesiam* dosežejo reko Lech, v drugi polovici 7. st. so razširjeni v Švici in na Bavarskem, kjer dosežejo svoj vrhunec konec 7. in na prehodu v 8. st. S širjenjem krščanske vere in globoko spremembo družbe so se takšni pokopi nadaljevali proti vzhodu, v 9. st. so dosegli Češko. Tako kot so pokopavali frankovsko elito v merovinškem obdobju, so na moravskem stoletja kasneje pokopavali tamkajšnjo elito. Analiza zahodnoevropskih epitafov sporoča, kdo je pokopan *ad sanctos*. Šlo je za ljudi plemenitega rodu, zaslužne ugledneže, premožne, duhovnike, včasih tudi visoke uslužbence. Pokojnik v osrednjem grobu v rotundi je bil eden teh. Če vsa dognanja držijo, je grobišče pri rotundi pripadalo eni najstarejših velikomoravskih aristokratskih družin na ozemlju današnje Češke. Njen *pater familias*, najverjetneje visoki uradnik na dvoru velikomoravskega velmoža in imetnik zemljišč, je bil verjetno tudi lastnik dvora in cerkve v severovzhodnem predgradju Pohanskega.

Avtorji nas po že tako vznemirljivem branju na koncu pahnejo v nestrpno pričakovanje nadaljevanja zgodbe. Ta je k sreči že del novega raziskovalnega vprašanja arheolo-

ških raziskav. Vprašanje se glasi: kje v bližini je imenitnik z rotunde imel svoj *curtis* ali dvor? Ta bi moral biti po vzoru frankovskih dvorov kot samostojnih naselbinskih in ekonomskih enot v maniri nadaljevanja antične tradicije notraj ograjenega, a ne utrjenega prostora, v družbi drugih objektov. Rezultati prve izkopavalne kampanje s tem namenom v letu 2013 kažejo, da so prostor pravilno predvideli in tudi našli, izkopavanja pa še niso končana.

Sedma knjiga o Pohanskem je zgovoren dokaz, da lahko dolgotrajna in sistematična raziskovanja enega najdišča ponudijo odlične rezultate za razumevanje cele vrste notranjih struktur zgodnjerednjeveške družbe. Relativno hitra objava izkopavanj pa kaže tudi na izjemno požrtvovalno ekipo, ki ob obsežni objavi že zasleduje nove terenske izzive. Ob tem dodajmo, da so objave iz serije Břeclav – Pohansko I–VI prosto dostopne v obliki PDF v digitalni knjižnici filozofske fakultete Masarykove univerze v Brnu na spletnem naslovu: <https://digilib.phil.muni.cz>.

Jernej RIHTER

Howard Williams, Joanne Kirton, Meggen Gondek (ur.), *Early Medieval Stone Monuments. Materiality, Biography, Landscape*. Boydell studies in medieval art and architecture 6. The Boydell Press, Boydell and Brewer, Woodbridge 2015. ISBN 978-1-78327-074-3. XIV in 279 strani, 90 slik in 4 tabele.

Leta 2015 se je monografijam v seriji Študije srednjeveške umetnosti in arhitekture založbe Boydell & Brewer kot šesta knjiga pridružila zbirka člankov o zgodnjerednjeveških kamnitih spomenikih z območja zahodne in severne Evrope. Uredniki so se osredotočili na tri sorazmerno nove, prepoznavne in medsebojno povezane pristope k dediščini kamnitih spomenikov zgodnjega srednjega veka – preučevanje tvarnosti, biografij predmetov in pokrajine – ter predstavili, kako te lahko obogatijo in razširijo interdisciplinarno raziskovanje srednjeveških spomenikov. Glavna moč publikacije je njena tematska in ne geografska ali kronološka vsebina, saj presega klasične razprave o dataciji, distribuciji, ikonografiji, pomenu in kontekstu artefaktov. Delo poudarja potrebo po metodološki razširitvi raziskovanja in obnovitvi teorij, ki jih je mogoče izpeljati iz takšnih raziskav.

Devet poglavij ponudi izviren vpogled v zgodnji srednji vek. Besedila posegajo na področje zgodovine, umetnostne zgodovine in arheologije ter raziskujejo, kako je oblikovanje kamna spremenilo in preoblikovalo zgodnjerednjeveške družbe med 6. in 12. stoletjem. Avtorji obravnavajo spomenike celovito, s kompleksnim prepletanjem osrednjih treh tem. Kamniti spomeniki so s svojo predmetnostjo, biografijo in interakcijo s pokrajino, v katero so bili postavljeni, predstavljeni kot orodje za oblikovanje in ohranjanje družbenega spomina. Posamezna poglavja se nanašajo na kamnite spomenike na Škotskem, v Angliji, Skandinaviji in na Irskem, kar omogoča primerjavo strategij in praks za zagotovitev družbenega pomnjenja.

Uvodno poglavje *Introduction: Stones in Substance, Space and Time* izpod peresa vseh treh urednikov, Howarda Williamsa, Joanne Kirton in Meggen Gondek, se osredotoča

na zgodnesrednjeveške spomenike kot na "spominske izdelke". Predstavljeni so izvori osrednjih konceptov, ki so omogočili kamnitim spomenikom postati veččutna materialna izpoved družbenega spomina.

V drugem poglavju *Locating the Cleulow Cross: Materiality, Place and Landscape* Joanne Kirton raziskuje funkcijo in pomen kamnitega križa, postavljenega na izpostavljeni naravni gomili ob vasi Wincle v Cheshiru. Spomenik naj bi pomagal usmerjati ljudi v pokrajini, olajševal srečanja ter ustvarjal praktično miselno karto. V okrožju Cheshire je ohranjenih še 17 sočasnih spomenikov, ki naj bi prav tako dajali poseben pomen lokaciji in ji dodajali vlogo ohranjanja spomina o pomenu prostora.

V Skandinaviji tradicija postavljanja runskih kamnov v spomin pokojnim izvira iz predkrščanskega obdobja, a je značilna za čas pokristjanjevanja Vikingov (10.–12. st.). Vera je bila izpovedana s simbolom križa in z napisi s krščansko formulacijo. Na Švedskem je znanih skoraj 4000 runskih kamnov. Ing-Marie Back Danielsson v poglavju *Walking Down Memory Lane: Rune-Stones as Mnemonic Agents in the Landscapes of Late Viking-Age Scandinavia* piše, da je bil prav dolgoživ družbeni spomin razlog za postavljanje runskih kamnov. Po njenem gre torej za poskus vpoklica dolgoročne trajnosti oziroma brezčasnosti, saj naj bi runski kamni bili tvorni spomeniki ali "mnemonic agents" z mogočnim vplivom na človeka. Kamni praviloma stojijo v skupini in so bili pomemben del pokrajine, saj so usmerjali vstop ljudi v liminalni prostor in ustvarjali njihovo osebno izkušnjo lokacije, kamnov ter njihovega pomena kot praga za vstop v drugi svet.

Meggen Gondek v *Building Blocks: Structural Contexts and Carved Stones in Early Medieval Northern Britain* je za interpretacijo kamnitih piktskih stavbnih blokov (5.–10. st.), t. i. *Pictish Class I stones*, okrašenih s plitvim živalskim reliefom, uporabila njihovo biografijo. Avtorica obravnava izvorno zgodbo teh kamnov skupaj s sekundarno uporabo, kopiranjem in obtokom. Najpogosteje se preučujejo v cerkvenem okolju, vendar so bili uporabljeni predvsem v utrdbah in naseljih. Pogosto so zavestno skriti pred pogledi, ker naj bi prenašali votivna sporočila, 'drugim' (the "others") v onstranstvo, kar ni bila redkost v predkrščanski Škotski.

Interdisciplinarni esej Clíodhne O'Leary *Memory, Belief and Identity: Remembering the Dead on Inisceiltra, Co. Clare* se ukvarja s človekovim gibanjem in družbenim spominom na majhnem otoku s petimi cerkvami, okroglim stolpom, kapelo, svetim vodnjakom in nekaj zemljenimi gomilami. Avtorica trdi, da so s križem okrašeni kamni na samostanskih grobiščih Inisceiltra ritualna pokrajina, kjer je gibanje urejeno med vrstami plošč in po poteh, ki so povezovalе vsako od cerkvenih zgradb s pokopališčem ter s tem vključevale osebno telesno izkušnjo.

Poglavje Iris Crouwers *The Biographies and Audiences of Late Viking-Age and Medieval Stone Crosses and Cross-Decorated Stones in Western Norway* nas popelje med kamnite križe na gričih zahodne Norveške, ki so običajno razumljeni kot produkt pokristjanjevanja in tako datirani v obdobje med 10. in 12. stoletjem. Avtorica meni, da so mlajši, in postavlja vprašanje, na katerega pogosto ni odgovora: kako dolgo po smrti ali pomembnem dogodku je bil postavljen spomenik?

V *Lifeways in Stone: Memories and Matter-Reality in Early Medieval Sculpture from Scotland* Mark A. Hall predstavi biografski pristop k raziskavam korpusa zgodnesrednjeveške klesarske in kiparske umetnosti na Škotskem. Osredotoči se na ugotavljanje pomena zgodnesrednjeveških spomenikov ne le za takratno družbo, ampak tudi za prostor in skupnosti vse do danes. Opozori na številne aspekte srednjeveške umetnosti, na katere kot arheologi redko pomislimo.

Poglavje *A Stone in Time: Saving Lost Medieval Memories of Irish Stone Monuments* avtorice Jenifer Ní Ghrádaigh poskuša dognati odnos srednjeveških skupnosti do tedanjih in starejših kamnitih skulptur ter odnos kasnejših družb do srednjeveške umetnosti. Avtorica je preučila pomembne irske artefakte 10. stoletja, od zlatih fibul do kamnitih križev, ter skušala izluščiti, kako so se odzivi na spomenike sčasoma spremenili.

Prispevek Howarda Williama *Hogbacks: the Materiality of Solid Spaces* se drugače prilagaja predmetnosti. Avtor ponovno ovrednoti "hogback" kamne, iz 10. in zgodnjega 11. stoletja, ki veljajo za posebnost anglo-skandinavskega komemorativnega kiparstva, in so pogosto razumljeni kot prikaz vikinške arhitekture. Reliefi zveri na vogalih kamnov naj bi imeli apotropejski pomen in odsevajo socialne, ekonomske in politične razmere v severni Angliji v omenjenem času. Avtor v eseju prepričljivo predlaga širši pogled na vpliv in medmaterialnost teh spomenikov, ki so bili močno vezani na pokrajino, v kateri so bili postavljeni.

Ta izjemna publikacija, ki torej obravnava vrsto zgodnesrednjeveških kamnitih artefaktov iz različnih (socioloških, kulturnozgodovinskih, umetnostnih, religioznih in geografskih) vidikov, je dragocen izvor idej tudi za slovenske arheologe.

Saša ČAVAL

Emilio Marin, Franjo Šanjek, Michel Zink (ur.), *Les projets franco-croates et les savants français qui se sont illustrés dans la recherche et la valorisation du patrimoine croate / Francusko-hrvatski projekti i francuski znanstvenici, istaknuti u istraživanju i vrednovanju hrvatske baštine* (Actes du colloque intern. à l'Académie croate des Sciences et des Arts, le 29 sept. 2015). Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 2016, ISBN: 978-2-87754-345-3 / 978-953-8014-04-8. 291 strani.

Knjiga, ki je v celoti dvojezična, je publikacija predavanj, prebranih na kolokviju, ki ga je Hrvaška akademija znanosti in umetnosti organizirala v okviru festivala *Rendez-vous*. Festival je pomenil predstavitev Francije na Hrvaškem in je z najrazličnejšimi manifestacijami po vsej državi potekal od maja do septembra leta 2015. Različne prireditve so zelo veliko pripomogle k prepoznavnosti Francije na Hrvaškem, na področju arheologije, ki se je predstavila s vsaj eno razstavo v Lošinjju in Zagrebu (Poti in promet po Jadranu v antiki med Apolonijo in Akvilejo), pa je sodelovanje med francoskimi in hrvaškimi arheologi in zgodovinarji antike že tradicionalno. Vsebinsko knjige uvede uvod izpod peresa enega od urednikov (Michel Zink), ki sledi več pozdravnim nagovorom, zaključijo pa jo kratak sklep, ki ga

je napisal Željko Tanjić, rektor Hrvaške katoliške univerze, in zaključne pozdravne besede glavnega tajnika Hrvaške Akademije Pavaa Rudana. Posebej je poudarjeno plodno sodelovanje med mlado hrvaško univerzo in francosko *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, ki ima več kot 350-letno tradicijo.

Vsebina knjige je razdeljena na dva večja sklopa: prvi je posvečen skupnim hrvaško-francoskim projektom, drugi pa posameznim znanstvenikom, ki so hrvaški arheologiji in zgodovini pustili še posebej velik pečat. Med projekti je na prvem mestu raziskovanje cesarskemu kultu posvečenega svetišča v Naroni, ki je nastalo v času Avgustovega vladanja in igralo pomembno vlogo v času julijsko-klavdijske dinastije in poznejših vladarjev. Pierre Gros se je v članku omejil predvsem na obdobje cesarja Avgusta in v njem na kratko izvednotil pomembno publikacijo, ki je izšla eno leto pred pričujočo in je bila predstavljena v lanski številki *Arheološkega vrstnika* (P. Gros, E. Marin, M. Zink (ur.), *Auguste, son époque et l'Augusteum de Narona*. Actes du colloque organisé par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres et l'Université catholique de Croatie, Paris 2015).

Naslednji zanimiv prispevek, ki nosi naslov "Na robovih Bizanca" in je posvečen francosko-hrvaškim raziskavam Salone, predvsem zgodnjekrščanske Salone, je Jean-Pierre Sodini pospremil z zelo obširnimi in izpovednim slikovnim gradivom. Salona je bila ne le metropola province Dalmacije, ki je igrala pomembno vlogo tudi in predvsem v poznorimskem in poznoantičnem obdobju, ampak je bila eno največjih mest v zahodnem delu rimskega imperija. Razdeljena je bila na staro in novo mesto (*urbs vetus* in *urbs nova*), od tod pogosta uporaba imena mesta v pluralu: *Salonae*. Za obzidjem, predvsem pa izven njega je stalo več zgodnjekrščanskih cerkva, med salonitanskimi nekropolami so posebej pomembne Manastirine, Marusinac in Kapljuč. Začetnik raziskovanja Salone na francoski strani je bil dolgoletni sodelavec hrvaških arheologov, nazadnje Emilia Marina, zdaj že pokojni Noël Duval. Pri zadnji monografiji (*Salona IV*), ki je izšla 2010, je še sodeloval kot avtor, drugi so bili poleg njega in Marina, ki je ekipo vodil, še Nancy Gauthier, Jean-Pierre Caillet in F. Prévot. Impozantna monografija vsebuje napise zgodnjekrščanske Salone od 4. do 7. stoletja po Kr., tako latinske kot manj številne grške, in je prava zakladnica podatkov o tedanjem prebivalstvu, o predstavnikih višjih in nižjih razredov, o mestni upravi v tistem času in o najrazličnejših vidikih mestne zgodovine v teh težkih stoletjih pred padcem zahodnorimskega imperija in po njem.

V naslednjem članku je Ivan Radman-Livaja orisal žalostno usodo pomembnega korpusa grških in italjskih vaz iz Arheološkega muzeja v Zagrebu, ki bi moral biti tiskan v okviru tovrstnih korpusov pri mednarodnem komiteju Akademij (*l'Union Académique Internationale*). Branka Vikić-Belančić (ki izida korpusa žal ni dočakala) in Valerija Damevski, kustosinji v muzeju, sta rokopis pripravili že na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, izšel pa je šele 2008, in sicer tako v mednarodni seriji tovrstnih korpusov v francoščini kot tudi v okviru Arheološkega muzeja v Zagrebu, v obliki dvojezične publikacije, opremljene z bogatimi barvnimi fotografijami. Kljub veliki strokovni pomoči in prizadevanjih francoskih kolegov, da bi se za

rokopis pravočasno našla finančna sredstva za objavo, je trajalo skoraj 30 let, preden se je projekt uresničil.

Miljenko Jurković je predstavil francosko-hrvaško sodelovanje pri arheoloških raziskovanjih v Istri, namreč pri izkopavanjih zgodnjeresrednjeveške cerkve Sv. Marije Velike iz druge polovice 8. stoletja (Velika Gospa) v Balah (*Castrum Vallis*). Gre za sodelovanje med Mednarodnim raziskovalnim središčem pozne antike in zgodnjega srednjega veka v Zagrebu in enako usmerjenim raziskovalnim središčem na Zahodni univerzi v Parizu pod vodstvom avtorja članka in Jean-Pierra Caillet-a. Izkopani so bili cerkev, kapela in samostanski kompleks, sklopi arhitekture, ki so doživljali večje spremembe še v 10. in 11. stoletju. Gre za enega najzgodnejših primerov karolinškega samostana.

V zadnjem prispevku tega sklopa je Franjo Šanjek obravnaval najzgodnje stike med hrvaškimi in francoskimi učenjaki v srednjem veku, od Hermanna dalmatinskega iz prve polovice 12. stoletja, ki je iz rodne Istre odšel študirat v Chartres in Pariz, do Ioannesa Stoycusa iz Dubrovnika, ki je opravil doktorat iz umetnosti v Padovi (leta 1417), iz teologije pa v Parizu tri leta zatem. Bil je profesor na Univerzi v Parizu in se kot njen ambasador mudil pri papežu Martinu (ki je bil papež do leta 1431) in cesarju Sigismundu (1433–1437). Med osebnostmi, ki jih Šanjek obravnava, je tudi Juraj Slovinac, ki je bil ok. 1355/60 rojen v Brežicah v današnji Sloveniji, teolog in profesor na pariški univerzi, nekdanji študent na ‚Sorboni‘ in velik učenjak. Ta članek, ki sledi prispevku o valorizaciji arhitekturne dediščine, že uvaja drugi velik sklop monografije, posvečen velikim znanstvenikom. Emilio Marin je ovrednotil doprinos k preučevanju Salone in Dioklecijanove palače treh francoskih arheologov, ki so pomembno zaznamovali tudi francosko arheologijo: Jacques Zeiller, Charles Diehl in André Grabar. Ivanka Petrović je osvetlila delo hagiografa Victorja Saxerja, sledi pa še šest prispevkov, ki se posvečajo nekaterim drugim za arheologijo, jezikoslovje, zgodovino in kulturno dediščino obeh držav pomembnim osebnostim (kot npr. Antoine Meillet, André Vaillant in Henri Bégouën).

Knjiga osvetljuje sodelovanje med hrvaškimi in francoskimi znanstveniki, ki tako ali drugače sega v 12. stoletje, traja pa še danes. Delo enih in drugih se lepo dopolnjuje, kar kažejo rezultati raziskav, ki mečejo na marsikakšen problem povsem novo luč in ki bi jih brez sodelovanja ne bilo mogoče izpeljati.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Navodila avtorjem: <http://av.zrc-sazu.si/Si/navodila.html>
Guidelines to the contributors: <http://av.zrc-sazu.si/En/guidelines.html>

Priprava slikovnega gradiva: <http://av.zrc-sazu.si/Si/navodila.html#4>
Illustrations: <http://av.zrc-sazu.si/En/guidelines.html#4>

Arheološki vestnik je vključen v naslednje indekse: / The Arheološki vestnik is included in:

AHCI – Arts and Humanities Citation Index® (Thomson Reuters)

AIO – Anthropological Index Online – Royal Anthropological Institute, Centre for Anthropology at the British Museum in London

Antiquité – Bulletin analytique d'histoire romaine (BAHR), CNRS/Marc Bloch University, Strasbourg

DYABOLA. Sachkatalog der Bibliothek – Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt a. Main

ERIH – European Reference Index for the Humanities – European Science Foundation – Strasbourg

EUROsources – RAABE Fachverlag für Wissenschaftsinformation, Bonn

Francis. Bulletin signalétique 525. Préhistoire et Protohistoire - Institut de l'Information Scientifique et Technique, Vandoeuvre-les-Nancy

IBR - International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature – Zeller Verlag, Osnabrück

IBZ - International Bibliography of Periodical Literature – Zeller Verlag, Osnabrück

Scopus - abstract and indexing database for researchers and those who support them (<http://10.scopus.com>)

Ulrich's international periodicals directory – R. R. Bowker, New Providence N. J.

Natisnjeno s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
Published with the financial support by the Slovenian Research Agency.

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
Razred za zgodovinske in družbene vede

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
Inštitut za arheologijo

ARHEOLOŠKI VESTNIK

69
2018

LJUBLJANA
2018

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ISSN 0570-8966

Izdali in založili / Published by	Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Založba ZRC
Glavna urednica / Editor-in-chief	Sneža Tecco Hvala
Izvršna urednica / Managing editor	Andreja Dolenc Vičič
Uredniški odbor / Editorial board	Janez Dular, Jana Horvat, Zvezdana Modrijan, Marjeta Šašel Kos, Benjamin Štular, Biba Teržan, Borut Toškan, Peter Turk, Marko Dizdar, Paul Gleirscher, Claudio Zaccaria
Lektorji / Language editors	Terry T. Jackson, Špela Križ, Dušan Merhar, Barbara Smith Demo
Računalniška grafika / Computer graphics	Mateja Belak, Tamara Korošec, Drago Valoh
Naslov uredništva / Address	Arheološki vestnik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
E-naslov / E-mail	tecco@zrc-sazu.si, andreja.dolenc@zrc-sazu.si
Spletni naslov / Website	http://av.zrc-sazu.si
Tisk / Printed by	Cicero Begunje d.o.o.
Naklada / Printrun	600 izvodov / copies

© 2018, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC

Vse pravice pridržane. Noben del te knjige ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

Vsebina

Prazgodovinske dobe

Anton VELUŠČEK, Blaž PODPEČAN, Tjaša TOLAR, Borut TOŠKAN, Janez TURK, Maks MERELA, Katarina ČUFAR: <i>Črnelnik in Devce, novoodkriti najdišči iz bakrene dobe na Ljubljanskem barju</i>	9
Bine KRAMBERGER: <i>Najdbe in sledovi poselitve iz bakrene dobe pod gomilo v Brezju pod Brinjevo goro</i>	69
Sabine PABST: <i>Poznobronastodobne fibule v obliki violinskega loka med Donavo, srednjim Jadranom in egejskim prostorom (Povzetek)</i>	176
Dragan BOŽIČ: <i>Halštatski ženski grob 20 iz gomile IV na Znančevih njivah v Novem mestu</i>	198
Katarina UDOVČ: <i>Poznolatenska peč za žganje keramike s Kapiteljskega hriba v Novem mestu</i>	209

Rimska doba

Mirta FALESCHINI: <i>Rimska naselbina Mužac v dolini Bele v Furlaniji (Povzetek)</i>	265
Janka ISTENIČ: <i>Rimske bronaste čelade republikanske dobe in zgodnjega principata v Sloveniji</i>	312
Mattia VITELLI CASELLA: <i>Bitka v Tihem kanalu v Kvarnerskem zalivu leta 49 pr. n. št.: nekaj topografskih opazanj (Povzetek)</i>	348

Pozna antika in zgodnji srednji vek

Tina MILAVEC, Žiga ŠMIT: <i>Analize poznoantičnega stekla s Tonovcovega gradu pri Kobaridu v arheološkem kontekstu</i>	360
Timotej KNIFIC, Žiga ŠMIT: <i>Zgodnesrednjeveško steklo na Slovenskem: študij sestave in jagode iz halofitskega stekla</i>	369
Paul GLEIRSCHER, Brigitte PONTA-ZITTERER: <i>Upodobitve ptic na karolinškodobnih kamnih s pleteninastim okrasom v Karantaniji (Povzetek)</i>	459

Paleookolje

Tjaša TOLAR: <i>Primerjava različnih metod vzorčenja in priprave arheobotaničnih vzorcev z eneolitiskih kolišč Strojanova voda in Maharski prekop na Ljubljanskem barju</i>	461
---	-----

In memoriam

Bernhard Hänsel (1937–2017) (Biba TERŽAN)	499
Miran Bremšak (1961–2017) (Jana HORVAT)	503

Ocene in prikazi

Anja Hellmuth Kramberger: <i>Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Knjiga 2/1–2. Keramika s brončanodobne gradine Monkodonja – Tekst, Katalog / Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 2/1–2. Die Keramik aus der bronzezeitlichen Gradina Monkodonja – Tekst, Katalog, 2017 (Manca VINAZZA)</i>	505
Werner Zanier: <i>Der spätlatène- und frühkaiserzeitliche Opferplatz auf dem Döttenbichl südlich von Oberammergau 1–3, 2016 (Jana HORVAT)</i>	506
Cristina-Georgeta Alexandrescu, Christian Gugl, Barbara Kainrath (ur.): <i>Troesmis I. Die Forschungen von 2010–2014, 2016 (Tina BERDEN)</i>	507
Macháček Jiří, Dresler Petr, Přichystalová Renáta, Sládek Vladimír: <i>Břeclav –Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí, 2016 (Jernej RIHTER)</i>	508
Howard Williams, Joanne Kirton, Meggen Gondek (ur.): <i>Early Medieval Stone Monuments. Materiality, Biography, Landscape, 2015 (Saša ČAVAL)</i>	509
Emilio Marin, Franjo Šanjek, Michel Zink (ur.): <i>Les projets franco-croates et les savants français qui se sont illustrés dans la recherche et la valorisation du patrimoine croate / Francusko-hrvatski projekti i francuski znanstvenici, istaknuti u istraživanju i vrednovanju hrvatske baštine, 2016 (Marjeta ŠAŠEL KOS)</i>	510

Contents

Prehistory

Anton VELUŠČEK, Blaž PODPEČAN, Tjaša TOLAR, Borut TOŠKAN, Janez TURK, Maks MERELA, Katarina ČUFAR: <i>Črnelnik and Devce, Newly discovered Copper Age sites at Ljubljansko barje</i>	46
Bine KRAMBERGER: <i>Funde und Besiedlungsspuren aus der Kupferzeit unter dem Grabhügel in Brezje unterhalb der Brinjeva gora (Zusammenfassung)</i>	111
Sabine PABST: <i>Spätbronzezeitliche Violinbogenfibeln zwischen Donau, mittlerer Adria und Ägäis</i>	135
Dragan BOŽIČ: <i>Grave 20 in Tumulus IV: Hallstatt-period burial of a woman at Znančeve njive in Novo mesto</i>	179
Katarina UDOVČ: <i>Late La Tène pottery kiln from Kapiteljski hrib in Novo mesto (Summary)</i>	222

Roman Period

Mirta FALESCHINI: <i>L'insediamento romano di Moggio Udinese nella valle del Fella (Friuli Venezia-Giulia)</i>	227
Janka ISTENIČ: <i>Roman bronze helmets from the Republican period and the Early Principate in Slovenia</i>	277
Mattia VITELLI CASELLA: <i>La battaglia del Canale di Maltempo/Tihi kanal (49 a.C.) nel golfo del Quarnaro/Kvarner: note topografiche</i>	335

Late Antiquity and Early Middle Ages

Tina MILAVEC, Žiga ŠMIT: <i>Analyses of late antique glass from Tonovcov grad near Kobarid in archaeological context</i>	351
Timotej KNIFIC, Žiga ŠMIT: <i>Early medieval glass in Slovenia: Analytical study and beads of plant-ash glass</i>	412
Paul GLEIRSCHER, Brigitte PONTA-ZITTERER: <i>Vogeldarstellungen auf karolingischen Flechtwerksteinen in Karantanien</i>	437

Palaeoenvironment

Tjaša TOLAR: <i>Comparison of different sampling and treatment methods in order to reconstruct plant economies at the Eneolithic pile-dwellings of Strojanova voda and Maharski prekop at Ljubljansko barje</i>	486
---	-----

In memoriam

Bernhard Hänsel (1937–2017) (Biba TERŽAN)	499
Miran Bremšak (1961–2017) (Jana HORVAT)	503

Book reviews

Anja Hellmuth Kramberger: <i>Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Knjiga 2/1–2. Keramika s brončanodobne gradine Monkodonja – Tekst, Katalog / Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 2/1–2. Die Keramik aus der bronzezeitlichen Gradina Monkodonja – Tekst, Katalog, 2017 (Manca VINAZZA)</i>	505
Werner Zanier: <i>Der spätlatène- und frühkaiserzeitliche Opferplatz auf dem Döttenbichl südlich von Oberammergau 1–3, 2016 (Jana HORVAT)</i>	506
Cristina-Georgeta Alexandrescu, Christian Gugl, Barbara Kainrath (eds.): <i>Troesmis I. Die Forschungen von 2010–2014, 2016 (Tina BERDEN)</i>	507
Macháček Jiří, Dresler Petr, Přichystalová Renáta, Sládek Vladimír: <i>Břeclav –Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí, 2016 (Jernej RIHTER)</i>	508
Howard Williams, Joanne Kirton, Meggen Gondek (eds.): <i>Early Medieval Stone Monuments. Materiality, Biography, Landscape, 2015 (Saša ČAVAL)</i>	509
Emilio Marin, Franjo Šanjek, Michel Zink (eds.): <i>Les projets franco-croates et les savants français qui se sont illustrés dans la recherche et la valorisation du patrimoine croate / Francusko-hrvatski projekti i francuski znanstvenici, istaknuti u istraživanju i vrednovanju hrvatske baštine, 2016 (Marjeta ŠAŠEL KOS)</i>	510

List of abstracts

Anton VELUŠČEK, Blaž PODPEČAN, Tjaša TOLAR, Borut TOŠKAN, Janez TURK, Maks MERELA, Katarina ČUFAR: <i>Črnelnik and Devce, Newly discovered Copper Age sites at Ljubljansko barje</i>	9
Bine KRAMBERGER: <i>Finds and traces of a settlement from the Chalcolithic period under the burial mound in Brezje below Brinjeva gora</i>	69
Sabine PABST: <i>Late Bronze Age Violin bow fibulae between Danube, central Adriatic and Aegean</i>	135
Dragan BOŽIČ: <i>Grave 20 in Tumulus IV: Hallstatt-period burial of a woman at Znančeve njive in Novo mesto</i>	179
Katarina UDOVČ: <i>Late La Tène pottery kiln from Kapiteljski hrib in Novo mesto</i>	209
Mirta FALESCHINI: <i>Moggio Udinese in the Valle del Fella, Italy</i>	227
Janka ISTENIČ: <i>Roman bronze helmets from the Republican period and the Early Principate in Slovenia</i>	277
Mattia VITELLI CASELLA: <i>The Tihi kanal battle (49 BC) in the Kvarner gulf: some topographical remarks</i>	335
Tina MILAVEC, Žiga ŠMIT: <i>Analyses of late antique glass from Tonovcov grad near Kobarid in archaeological context</i>	351
Timotej KNIFIC, Žiga ŠMIT: <i>Early medieval glass in Slovenia: Analytical study and beads of plant-ash glass</i>	369
Paul GLEIRSCHER, Brigitte PONTA-ZITTERER: <i>Bird depictions on Carolingian marbles in guilloche ornaments in Carantania</i>	437
Tjaša TOLAR: <i>Comparison of different sampling and treatment methods in order to reconstruct plant economies at the Eneolithic pile-dwellings of Strojanova voda and Maharski prekop at Ljubljansko barje</i>	461

